

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI : 1872
HALK KÜLTÜRLERİNİ ARAŞTIRMA VE
GELİŞTİRME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI : 248
SEMİNER KONGRE BİLDİRİLER DİZİSİ : 55

V. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ

**HALK MÜZİĞİ, OYUN, TİYATRO, EĞLENCE
SEKSİYON BİLDİRİLERİ**

Ankara 1997

XIV. YÜZYILDAN XVIII. YÜZYILA KADAR BURSALI KISSAHANLAR VE MEDDAHLAR

Özdemir NUTKU
(TÜRKİYE)

1326 yılında, Orhan Gazi tarafından fethedilen ve II. Mehmet'in (Fatih) padişahlığı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan ve uzun bir süre böyle kalan Bursa, tarihimiz içindeki en önemli kültür ve sanat merkezlerinden biri olmuştur. İstanbul'dan sonra, meddahlık sanatının en çok geliştiği kent Bursa'dır.¹ XIV. yüzyıldan itibaren Bursalı meddahların ünü dört bir yana yayılmıştır. Biz bu yazımızda, çeşitli kaynaklardan topladığımız Bursalı onaltı ünlü kıssahan ve meddah üzerinde duracağız.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce, Türklerin Anadolu'ya getirdikleri sanat dallarından biri de sözlü öykü geleneğiydi. Selçuklu saraylarında ve ordu örgütünde, Farsça kasideler ve gazeller yazan şâirler dışında, onlardan tamamen değişik olan bir takım ozanların öykü anlatıp şiir okudukları hem Bizans hem de Doğu kaynaklı belgelerde yer alır: "*Şâhinşâh hazretlerinin fütuhi üzerine elhân-ı cen-perverle gûyendelik itdiler ve alp'lık ve bahadırılık zikrini ki asâkir-i mansûre ol gün takdim kılmuşlar idi, ozanlar ve kopuzcular elfaz-ı garra birle ber sebil bikâyet etdiler*"² Osmanlı saraylarında da, başlangıçtan itibaren ozanlar, nedimler, oyuncular vardı. I. Bayezit'in padişahlığı sırasında, sarayında ozanların, nedimlerin ve oyuncuların bulunduğunu Bizans İmparatoru II. Palaiologos'un anılarından öğreniriz³. Bu Bizans kaynağını Evliya Çelebi de doğrular: İlk Osmanlı "*lâf ebeleri*"nden söze derken, XIV. yüzyılda, Yıldırım Bayezit⁴ döneminde (1389-1403), taklitleri ve zekâsıyla padişahı güldüren **Kör Hasan**'ı anar. I. Bayezit'in musahibi Kör Hasan Bursalıdır. Bu sanatçı, padişahın yanına sokulmaya vezirlerin bile cesaret edemedikleri kızgın anlarında, bazı önemli sorunları şakacılığı ile çözümlenmede yardımcı olmuştur. Bunlardan biri, seksen kadının ateşe atılıp yakılmaları hakkındaki padişah iradesini zekâsıyla geri aldırmasıdır. Evliya Çelebi bu olayı şöyle nakleder: Bir keresinde Yıldırım Bayezit, şeriata aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle bilginlere kızar. hepsini bir yere kapatır. Onların başışlanması için devlet büyükleri üç gün üç gece padişahın huzuruna çıkarlar. Ama padişah başışlamaz. Kadınları yakmak için odunlar toplanıp bir yere yığılır. Son anda, Kör Hasan, kılık değiştirip Metropolit kıyafetiyle Yıl-

1 Meddahlar ve kıssahanlar üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir Nutku, **Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri**, İş Bankası Kültür Yayınları 179, Ankara 1978. Bu kitabın genişletilmiş 2. baskısı Türk Tarih Kurumu tarafından basılmaktadır.

2 Houtsma, **Muhtasar Selçuk-nâme-i İbn Bibi Tercümesi**, 384; bkz. Köprülü, "Meddahlar", **Edebiyat Araştırmaları**, 375; Selçuklu saraylarında oyunlar olduğu üzerine bir Bizans kaynağı için bkz. Nutku, **IV. Mehmet'in Edirne Şenliği**, 4.

3 And. **Bizans Tiyatrosu**, 279.

4 Doğumu 1360, ölümü 8 Mart 1403.

dırım'ın huzuruna girer. Padişah kahkahayla gülmeye başlar ve "nedir bu kıyafet kâfir!" der; Kör Hsan da "Kâfir ülkesine gitmem gerek. Bu kıyafetle gitmeyi uygun buldum", diye yanıtlar. Padişah sorar:

"Nereye gideceksin?"

"İstanbul tekfuru'na gideceğim, padişahım."

"Orada ne yapacaksın mel'un?"

"Padişahım, işittim ki sekizyüz kadar müellif, musannif, mezheb direği bilginleri, Bursa mollasını, şeyhülislamı, fetva vermeye muktedir fakihleri ateşte yakacakmışsınız. Fetva verecek ulemâ kalmadığına göre elbette hıristiyan papazlarına muhtaç olmamız tabiidir. Elbette kırk elli papaz istemeye bir kulunuzu göndereceksiniz. Bari kulunuzu bu kıyafetle gönderiniz. Bursa şehrimizi keşişlerle doldurup Keşiş Dağı'nı yine evvelce olduğu gibi karartsınlar!"

Padişah, Kör Hasan'ın bu sözleri üzerine, "Ya Hasan, büyük dedelerimin ruhu için hepsini zulmettikleri için ateşe atacaktım. Ama senin güzel sözlerin için hepsini bağışladım," deyince Kör Hasan parmak kaldırıp Yıldırım Bayezit'in huzurunda imân tazeler ve sonra, "Varayım kadıları da müslüman edeyim. Bir daha zulümden vazgeçsinler. Zulmederlerse kelleleri taş dibinde ezilir," der. Padişah'tan, kadıların bağışlandığına ilişkin fermanı alıp hapishaneye gelir: "Ey ulemâ, Padişahım, bencileyin âciz, kötü, mukallid bir kulunun ricasıyla sizleri affeyledi," diye müjdeyi verince bütün bilginler secdeye kapanıp "Ey nedim Hasan, Allah seni iki cihanda mes'ûd eyleye, uzun ömürlü eyleye! Sen dünyada hüznü kalpleri sevinçli, viran gönüleri mamûr eyledin? Kulların Rabb'i dünya durdukça senin soy ve sopunu devam ettire... Senden sonra gelen neslin, gelecek padişahlara nedim ve muazzez olalar... Nimetleri devamlı olup sevinçli ve neşeli olalar," diye hayır dualar ederek hapishaneden çıkarlar⁵.

XV. yüzyılda, II. Murad'ın⁶ padişahlığı sırasında (1421-1451) **Bursalı Hacı Kısahan**'ın ünlü bir sanatçı olduğu anlaşılıyor. Köprülü, özel kitaplığında bulunan Bursalı şâir ve nakkaş Safi'nin *Divan*'ında "*hamam-ı sultanî*" üzerine olan manzumesinde bu kıssahandan şöyle sözettiğini yazar:

*"Hezârân âferin olsun bu Hâmâmiyye kim ânın,
Diraz eyler senâsında zebân hem âb-ü hem âteş.
Cihânın fahri Hacı Kısâ-hân'dır ol ki vermiştir
Anın des-fî umurunda 'inân hem âb-ü hem âteş"*⁷

5 **Seyahat-nâme**, I, 652. Evliya Çelebi Kör Hasan'ın torunlarından biri olan Hayalî Mehmet Çelebi'nin, XVII. yüzyılda, karagöz ustası nedim, kıssahan olarak tanıdığını belirtir. Kör Hasan için bkz. Aşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osman**, İstanbul, 1949, 7.

6 Doğumu 1402, ölümü 3 Şubat 1451.

7 "Meddahlar", **Edebiyat Araştırmaları**, 376.

XVI. yüzyılın en önemli yabancı tarihçilerinden biri olan (Baba) Stephan Gerlach, II. Selim'in⁸ padişahlığı sırasında (1556-1564) sarayında çok sayıda sanatçı olduğunu belirtir: Bunlar, "*arp, keman, nefir vb. aletler çalan oğlanlar; akrobasi jonglörlik, pehlivanlık yapan kişiler ya da padişahı güldüren, eğlendiren mukallitler ve meddahlardı.*"⁹ Meddah ve mukallitler arasında, şâirliğiyle ve tarihçiliğiyle tanınan bir de **Bursalı Aşık Muhammed Çelebi** vardı. Kadılık mesleğine giren ve seyahat etmeyi çok seven Muhammed Çelebi, Bursalı Cenani'nin bulunduğu "*Âşık sefer eyledi cihandan*" dizesinin gösterdiği 1571 yılında (Hicrî 979'da) Üsküp'te öldü¹⁰. III. Murat da¹¹ babası Selim gibi, sanatçılara düşkün bir padişahı; sarayındaki sanatçıların sayısı her yıl biraz daha artmıştır. Bunların arasında meddahlar, kıssahanlar ve mukallitler başta gelen sanatçılardı: "*(...) bu padişah, sarayında bulunan mukallitler ve kıssahanlarla eğlenirdi. Hemen her gün oyuncu Yahudiler, çalgıcılar, akrobatlar, jonglörler kimsenin yapamadığı hünerlerini gösterirlerdi (...)*"¹². III. Murat'ın kıssahan, meddah ve mudhiklere olan merakını yerli kaynaklar da belirtir¹³.

III. Murat döneminde (1574-1595) kıssahanların en ünlülerinden biri, **Bursalı Mustafa Cenani**'ydi. Saraydaki üç büyük nedimden biri (ötekiler Şirvanlı Nutkî ve Meddah Eğlence) olan Cenani, Bursalı Mehmet Efendi'nin oğluydu; Muradiye civarında doğmuştu; oldukça iyi eğitim görmüş Farsça, Arapça ve Türkçe söz söyleme yeteneği olan, hoşsohbet, nükteli, ince ruhlu, ama biraz açgözlü ve dalkavuk biriydi. Kıssalarını titizlikle hazırlar, Anadolu kökenli çeşitli öyküleri, yeni baştan düzenleyerek canlı bir biçimde anlatırdı¹⁴. "*Bu isimde üç şâir olup en meşhuru (...) Kadılar sınıfından Cenani Mustafa Çelebi Bursavi'dir ki mürettep divanından başka "Mahzenü'l-esrâr", "Bedâiyü'l-âsar", "Cilâü'l kulûb" isminde roman tarzında kıymetli birer mecmûası vardır*"¹⁵. Cenani çok şişmandı, sağ gözü sakattı, ama en büyük zaafı açgözlü olmasıydı. O dönemin varlıklı Duruk ağalarından Bahaddin-zâde Abdullah Çelebi ile dostlukları vardı. Giysisi eskiyince yenisini yaptırmaktansa para vermeden bir yenisine sahip olmak için Abdullah Çelebi'ye bir mektup yazdı. Abdullah Çelebi'nin oğlu da şişmandı. Cenani bundan yararlanmak istiyordu. Yazdığı mektupta kendisine bir giysi gönderilmesi dileğini şu nükteli sözlerle belirtti: "*Şişmanlıkta oğlunuzla beni ayıramıyorlar; dostlar arasında oğlunuz mu, yoksa benim mi daha şişman olduğumuzu ortaya çıkarmak için birbirimizin giysilerini giyip denememiz uygun görüldü. Böylece kimin daha şişman olduğu anlaşılacaktır. Ancak giysi bende iki tane değil ki, birini oğlunuza göndereyim. Oysa oğlunuzun birçok giysisi var; eğer bunlardan birini bana gönderirseniz beni de bu dağ-*

8 Doğumu, 28 Mayıs 1524; ölümü 215 Aralık 1574.

9 Gerlach, *Tagebuch*, 372.

¹⁰ Bkz. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri, 1299-1915*, 19--20.

11 Doğumu, 4 Temmuz 1546; ölümü, 18 Ocak 1595.

12 Gerlach, *Tagebuch*, 383.

13 Bkz. Köprülü, "Meddahlar", dn 49, 384.

14 Bellig, *Güldeste*, v.168/b-170/a.

15 *Osmanlı Müellifleri*, 70.

dağadan kurtaracaksınız!" Bu şaka Abdullah Çelebi ile oğlunun çok hoşuna gitmiş ve Abdullah Çelebi'nin şiirden ve insanlıktan uzak olmayan oğlu da Cenânî'ye manzum bir yanıt ile birlikte yünlü bir giysi göndermişti. Cenânî giysiyi aldı. Ancak zemin hazırlanmadığından bir giysi daha kopartmaktan çekinmedi. Giysiyi alıkoydu ve teşekkür edeceğine şu kıt'ayı yazdı:

"Olmadı gönderile sofa tenim Sultânım

Bizde sizden semen artukluğuna geldi vukuf

Şüphemiz vâlid-i mâcidde kalubdur şimdi

Ânların sofı dahî olmaz ise tâlie yûf"¹⁶

Cenânî meddahlığı, kıssahanlığı ve şâirliği sayesinde saraya alınmıştır. Sanatçı eskiden beri söylenen öyküleri anlatmaktan hoşlanmadığı için yepyeni öyküler yazıp bunları tatlı bir biçimde anlatabilen zeki bir kişiydi. Farsça, Arapça masallara, öykülere yanaşmadan Anadolu yaşamına ilişkin öyküler anlatıyordu. Emirzâde İsmail Belig, III. Murat'ın meddahi Derviş Eğlence ile Mustafa Cenânî arasında geçen bir olayı uzun uzun yazar. Padişah, Eğlence'nin anlattığı öyküleri dinleye dinleye bıkmış, yeni öyküler yazacak bir şâir bulunması için nedimlerine buyurmuş. Bu iş için Cenânî uygun görülmüş. Cenânî öyküleri itina ile hazırlamış ve padişaha sunulacak yazmanın süslenmesi için bir tezhipçiye vermiş. Bunu duyan Derviş Eğlence hem Cenânî'ye bir oyun oynamak, hem de padişahın gözündeki eski yerini yeniden kazanmak için tezhipçi ile anlaşarak Cenânî'den önce gidip bu öyküleri padişaha anlatmış. Bundan habersiz olan Cenânî, büyük bir ihsan alma hayalleri içinde yazdığı öykülerini birer birer padişaha anlatmış, ama umduğunu bulamamış, çünkü padişah bu öyküleri daha önce dinlediğinden Cenânî'ye küçük bir ihsanda bulunmuştur¹⁷.

Cenânî'nin, Köprülü Kitaplığı'nda bulunan ve 212 varak tutan kitabındaki öyküler konuları açısından çeşitlilik gösterir: kara ve deniz savaşları, kadın fitneleri, cadılar, cinler, tılsımlar üzerine kısa öyküler dışında, sanatçının asıl önemli çalışmaları Anadolu ve Rumeli yaşam kesitlerini gösteren çok sayıdaki özgün öyküleridir. XVI. yüzyıldaki halkın günlük yaşayışını büyük bir içtenlikle gözler önüne getirmiştir: meyhaneler, gezintiler, baskın sahneleri, kervan yaşantısı, gemi yolculuğu... bu öykülerin tümünü canlı bir biçimde anlatan Cenânî bu yönden de meddahlık tarihinin en önemli kişiliklerinden biridir. Bu kitabın 1589'dan sonra yazıldığı, başka deyişle Cenânî'nin son yapıtı olduğu tahmin edilmektedir¹⁸.

Bu dönemde, ulemanın durumuna rüşvete, yiyiciliğe ve buna benzer ahlâk dışı olgulara Cenânî'nin sert tepkisi olduğunu söyleyen Gelibolulu Mustafa Âli Çelebi,

16 Sof = yün dokuması; semen artukluğu = yağlılık, semizlik; vukuf gelme = öğrenme, bilgilenme; vâlid-i mâcid = şan ve şeref doğurtan; ânlar = onlar; tâli = doğan.

17 **Güldeste**, v. 169/b-170/a; Refik Ahmet, **İstanbul Nasıl Eğleniyordu**, 53-5; "Meddahlar, 385-6.

18 Bkz. Köprülü, "Meddahlar", 390-1.

"Mevlâna Bursevî Cenânî ol esnalarda bugüne bir kıt'a demişti ki ulemanın vasf-ı hâlini
âlâ vuku'a beyâna götürmüşler idi:

'Kadiasker efendiler gerçi, mahsıbı ilmin al derler,

Okudun fazlını gör ki, hâceye hizmet eyle gel derler'"

diye şâirin sözlerini aktarırlar¹⁹ . Bursalı Mustafa Cenânî 1595 (H. 1004) yılında ölmüş ve Bursa'da, Hamza Bey Camii civarındaki mezarlığa gömülmüştür. Mezar taşında şunlar yazılıdır:

"Dar-ı dünyadan Cenânî meded gitdi bugün

Cenânî Cennet-i ulyâyı kıldı kendûye me'vâ"²⁰ .

XVI. yüzyıl kıssahanlarının en önemlilerinden biri ve III. Murat'ın sarayının gelmiş geçmiş en büyük meddahı **La'lin Kaba** takma adıyla ünlenen Bursalı Seyyit Mustafa Baba'dır. Bursalı Bellig, biraz eğitim görüp şahnamecilikte ilerledikten sonra, o dönemin sufi şeyhlerinden Sünbül Sinan ve Zarifî Hasan Efendiler'e hizmet ettiğini, nefsini kırmak, ikiyüzlülükten kaçınmak ve benliğini eğitmek için epeyce gezip dolaştıktan sonra kıssahanlık yapmaya başladığını ve bu alanda ünlenince III. Murat'ın sarayına alındığını; Padişah'ın takdirini kazandığını, III. Murat ölünce (1595) doğduğu Bursa'ya dönüp 1601 (H.1010) yılında öldüğünü ve Bursa'da, Abdal Mehmet yakınında Deveciler mezarlığına gömüldüğünü yazar²¹ . Fuat Köprülü'nün belgelğinde bulunan Natıkî *Divân*'ında, *Sûret-i nâme-i Fâtihi Efendi* başlıklı ve 1599 (H.1008) tarihli mektupta, Derviş Hasan Efendi adında başka bir ünlü kıssahandan söz edilirken Lâ'lin Kaba'nın²² saraya alınmasını, padişahın iltifat ve ihsan görmesini anlatmakta ve onun yeteneği üzerinde bir fikir vermektedir:

"Ne âlemde ola pîr-i cihân Lâ'lin Kaba Bâbâ

Mukarrer muktedâdır pişvadır kıssa-hânân'a

Aceb Derviş Hasan yârâna yine kıssa okur mu

Dilirâne senâ eyler mi rûn-i şîr-i merdân'a"²³

19 Mevâ'idü'n Nefâ'is, 105.

20 Bursalı Mehmet Tahir, 70.

21 Güldeste, v. 191/b.

22 Bu kıssahanın aslı Boston'daki (Museum of Fine Arts) Güzel Sanatlar Müzesi'nde bulunan minyattüründe Bursalı Lâ'lin Kaba'nın yeşil renkli bir entari, yakası kürklü, bordo renkli bir çüppe giymiş olduğu görülür.

23 "Meddalar", dn. 65, 392; bkz. Nutku, 25-6; Gerçek, 16-7.

XVII. yüzyıldaki Bursalı kıssahanlar ve meddahlar üzerine daha çok bilgi edinebiliyoruz; dolayısıyla daha çok sayıda meddah ve kıssahan tanıyabiliyoruz. Bu yüzyıldaki Türk yaşamı üzerine bilgileri ayrıntılarına kadar, açık ve seçik bir biçimde gözlerimizin önüne seren Evliya Çelebi, kendi döneminde meddahların 80 kişi olduklarını belirtir ve "bu tâi'fe taht-ı revânlar üzerinde, ellerinde çevgân, bellerinde mecmûalar olup fesâhat ve belâgat üzere kissa-hân olarak ubûr ederler", diye yazar²⁴.

IV. Murat²⁵, bir yandan kıssahan ve meddahları, mukallitleri sarayında barındırırken, öte yanda halk şiirine de ilgi göstermiş ve birçok çöğür âşığını da korumuştur. Padişahın kendi de varsağı türünde şiirler yazmıştır²⁶. Ancak bulabildiğimiz kadarıyla, Bursalı kıssahan ve meddahların biri I. Ahmet²⁷, bütün diğerleri IV. Mehmet²⁸ döneminde yaşamışlardır. Gezgin Thévenot²⁹, (Avcı) IV. Mehmet'in sarayında çok sayıda kıssahan, meddah ve mukallit olduğunu, bunların her gün çeşitli fıkralar ve öyküler bularak padişahı eğlendirdiklerini yazar³⁰. IV. Mehmet'in bu tutkusunu yerli kaynaklar da destekler. Padişah, bayramlarda, kutlama töreni bittikten sonra atıyla deniz kenarındaki kasrına gidip orada kıssahanları ve müzisyenleri dinler, çeşitli gösteriler seyredermiş: "Anda murassa' olan taht-ı zerrinde cülûs ettikde payitahatta olan keştfîgîrân ve zûrâzmâyân ve esnâf-ı hünerverân gelüb arz-ı hüner eylemek mu'tâdır"³¹.

I. Ahmet döneminde, Bursa'da meddahlık eden **Saçakçızâde**'nin meddahlık tarihine geçmiş bir olayını Gûldeste-i Riyâz-ı İrfân'dan öğreniriz. 1616 (H. 1025) yılında Râzi Efendi'nin Bursa kadılığı sırasında, kahvehanelerde meddahlar ve kıssahanlar pek çoğalmış. Bir gün Bursalı şâir Haylî Ahmet Çelebi³² kahvede otururken meddahın biri de *Bedî'ile Kâsım* öyküsünü anlatıyormuş. Kahvedeki dinleyiciler öyküye öylesine dalmışlar, kendilerini olaylarla o kadar özdeşleştirmişler ki, bunların bir bölümü Kâsım'ı, başka bir bölümü de Bedî'i tutmuşlar ve kendi tuttıkları kahramanın adı geçtikçe bağırıp çağırıp alkışlıyorlarmış. Haylî Çelebi de Kâsım'ı tutanlar arasındaymış ve coşkunca

24 Seyahatnâme, I, 525.

25 Doğumu, 27 Temmuz 1612 - ölümü, 9 Şubat 1640. Tahta kaldığı süre: 1623-1640.

26 Köprülü, "Âşık Tarzının Menşe' ve Tekâmülü", **Edebiyat Araştırmaları**, 209.

27 Doğumu 18 Nisan 1590-ölümü, 22 Kasım 1617. Padişahlığı: 1603-1617.

28 Doğumu, 2 Ocak 1642 - ölümü, 6 Ocak 1693. Padişahlığı: 1648-1687.

29 Türklerin dinini, yasalarını, yönetim biçimini ve geleneklerini ele alarak bir kitap yazan ve "Porter" takma adını kullanan bir İngiliz yazar. Thévenot'nun bir şarlatan olduğunu ve yolculuk etmeden her şeyi uydurduğunu savunur, ki biz bu savı kuşkuyla karşılıyoruz; bkz. **Observations on the Religion, Law, Government and Manners of the Turks**, I-II. London 1768.

30 Thévenot, I, 59.

31 Hüseyin Hezarfen, v. 33/b.

Kâsım'ı alkışlıyormuş. Bu bilgiyi veren Belig'e göre, Bedi'i tutan ve "saçma sapan konuşan" kıssahan Saçakçızâde, bir gözü sakat olan Haylî Çelebi ile eğlenmek için, "Hangi gözünüzle gördünüz?" diye sorunca şâirin aklı başından gitmiş ve iki hançer vuruşuyla Saçakçızâdeyi oracıkta öldürmüştü³³. Böylece değerli bir kıssahan olarak bilinen Saçakçızâde'nin bu dünyadaki yaşamı da son bulmuş.

Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Bursa'nın yetmişbeş kadar kahvehanesi olduğunu belirtir: Buralarda "*mutribân-ı hânendegân, yevmiyye üç defa Hüseyin Baykara Fasılları ederler*". Her kahvehanede güzelhanlar vardır ve bunlar dinleyeni kendinden geçirirler. "*Serçesme-i meddâhânı Kurbanî Alisi Hamza nâmında bir yegâne-i asr idi*". Ayrıca meddah **Şerif Çelebi Şeh-nâme-i Firdevsî** okuyunca Firdevs meleklerini hayran ederdii. **Kıssahan Harşene**³⁴ **Mahmud, Kara Firuz ve Tireli**³⁵ **Âli Bey Ebâ Müslim-i Teberdâr**'ı okumada "*güyâ sahib-i siyer-i Veysî idiler*". Kısacası, Bursa kahveleri bir okul, bir eğitim yeri idi³⁶. Kıssahan ve meddah kahvelerinin en ünlüsü Ulu Cami dibindeki Emîr Kahvesi'ydi. Bunun dışında Şerefyâr Kahvesi, Serdâr kahvesi ve Cîn Müezzîn Kahvesi bu öykücülerin sanatlarını gösterdikleri yerlerdi³⁷.

Bursalı başka bir meddahın adını da Hüseyin Hezarfen'de buluyoruz: **Bursalı Emîr Çelebi**. 1675 yılında, IV. Mehmet'in Edirne'de düzenlettirdiği şenlikte³⁸, şenliğin üçüncü, Salı günü çeşitli gösteriler arasında bir meddahın gösterisi de yer almıştır: "*Bursevî Emîr Çelebi almış dâne muhârât Tiryâkiler ile gelüb*" ortalığı kırıp geçirmişlerdir³⁹.

Süleyman Fâik Efendi, IV. Murat'ın ünlü nedimi "*Tıflı'den sonra kuzâddan 'Medhî tahallüs eder. Bursevî Nuh-zâde Mustafa Çelebi, şâir-i mâhir iken Çorlu kâzası matlabı tehâlîf eyledikçe târik-i terk ile meddah olmuş ve 1091 (1680) tarihinde Bursa'da fevt olduğu Zeyl-i Şeyhî'de kaydolunmuştur*", diye yazar⁴⁰. **Medhî** üzerine bize oldukça kesin bilgi veren bir kaynak da Belig'dir. **Bursalı Nuh-zâde Seyyid Mustafa Çelebi** adındaki bu sanatçının Çorlu Kazası Kadılığını bıraktıktan sonra özel yeteneği olan meddahlığa soyunduğunu ve "Medhî" takma adıyla şiirler yazdığını öğreniriz. Zekâsı ve ustalığı ile

32 Haylî Ahmet Çelebi, Osmanlı şâirlerinin seçkinlerinden ve sipahiler sınıfından olup, Bursa doğumludur. Ölümü, "Bekaaya göçtü Haylî menzilin buldu" dizesinin gösterdiği 1630 (H.1040) yılıdır. Hüsrev Paşa ile Bağdat' seferine gitmiş ve orada şehit olmuştur.

33 Belig, v. 171/a-b.

34 Köprülü 'Herşine' diye yazıyor ("Meddahlar", 382; Gerçek ise 'Hareşne' diyor (Türk Temaşası, 18); Evliya Çelebi ise 'Herşene'yi kullanıyor.

35 Âli Bey Tire doğumlu olmasına karşılık genç yaşta Bursa'ya yerleşmiş ve sanatını bu kentte sürdürmüştür.

36 Seyathatname, 25.

37 Aynı.

38 Bkz.Özdemir Nutku, IV.Mehmet'in Edirne Şenliği, 2. basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.

39 Telhîs'ül-Beyân, v. 152/a.

40 Mecmûa, v. 61/b.

döneminin ünlü meddahlarının arasına giren Medhî 15 Ağustos 1680'de (H. 1091 Receb'inin 18. günü) ölmüş ve Bursa'da Emîr Sultan yöresine gömülmüştür⁴¹.

Bursalı meddahların içinden **Kurbanî Alisi** üzerine yine Bursalı bir yazar olan Belig'den daha çok bilgi alabiliyoruz. Bu meddah küçüklüğünden itibaren bir dervişin eğitimi altında bulunmuş ve daha küçük yaşlarda ün yapmıştır. Büyük yeteneği olduğundan kıssahanlık mesleğine girmiş ve IV. Mehmet'in saltanatının ilk dönemlerinde İstanbul'da sözü geçen Geredeli Hasan Ağa'nın hizmetinde bulunmuştur. Sonradan Hasan Ağa'nın idamı üzerine Bursa'ya geri dönmüş; ancak kaybolan bir "*sîm murassa' devât*" Hasan Ağa tarafından alındığından, bunu ortaya çıkartmak için Hasan Ağa bendelerinin her yanda arandığını duyunca korkusundan Mekke'ye gitmek için yola çıkmış, ama yolda ölmüştür⁴². *Şeh-nâme*'nin birçok beytini ezbere bilen bu usta meddah, Evliya Çelebi tarafından da övgüyle anlatılır.

Belig'in kaydettiği Bursalı başka bir meddah da 1683/1684 (H.1095) yıllarında ölen ve Bursa'da Pınarbaşı'na gömülen **Pertevî-zâde Ahmed Çelebi**'dir. Babası Pertev Bey sipahiler âyanındandı. IV. Murat'ın Bağdat seferine katılmıştı. Meddah Pertevî-zâde Ahmed Çelebi ise IV. Mehmet döneminde önce Bursa Kadısı Abdullah Efendi'nin yanına girmiş ve *Şeh-nâme*'cilikte usta olduğundan meddahlık etmişti.

Bir de Manisa'da doğan, ama hacca gittikten sonra Bursa'ya yerleşip sanatını ölünceye kadar Bursa'da sürdüren **Derviş Kâmilî-i Mevlevî**'den söz etmek gerekiyor. XVII. yüzyılın ünlü meddahlarından biri olan Derviş Kâmilî Bursa kahvelerinde ve toplantı yerlerinde meddahlığa başlamıştır: "*asrın ulemâsından ahz-ı mârifetmiş nedîm-i hoş-sohbet*" bir kişiydi ve "*1068 Şa'ban-ı şerifinin 18. sebt* (21 Mayıs 1657, Cuma) günü Tahtülkal'a-i Cedîd'de vâki' hücresinde *şeb-nâme-i hayatı tamam olmuş*" ve Bursa'da Pınarbaşı'na gömülmüştür.

Köprülü, incelemesinin bir yerinde XVII. yüzyıl meddahları ve kıssahanları üzerine olan bilginin azlığından şikâyet ederken, XVIII. yüzyıl meddahları üzerine daha da karanlıkta kaldığını belirtir⁴³ ve değerli araştırmasının XVIII. yüzyıla ayırdığı bölümünde yalnızca Kırımî takma adlı Derviş Mehmet'ten söz eder. Köprülü bu açıklamasında haklıdır, ancak bulduğumuz bazı yeni kaynaklar XVIII. yüzyılda çok sayıda usta ve ünlü meddahın yaşadığını göstermektedir⁴⁴. Ne ki, bu yüzyılın meddahlar arasında Bursalı olan yalnızca bir meddah saptamış bulunuyoruz, o da Bursalı **Rum Fahrî Çelebi**'dir.

Rum Fahrî Çelebi şâir, gölge oyunu ustası ve meddaktır. Belig onun Kemal-zâde Efendi'den öğrenim gördüğünü ve bir "*istidat kutusu*", "*Allah vergisi*", "*Kaybolmuş cevherin kutusu*" olduğunu yazar; Heratlı Abdullah Kat'ı bir yana bırakılırsa, Osmanlı ül-

41 **Güldeste**, v. 192/a.

42 **Güldeste**, v. 191/b-192/a. Belig Kurbanî Alisi'ni şöyle tanıtır: "Meyl-i tabî muktezâsınca hikâye-perdâzân zümresine dâhil bir bülbül-i gülzâr-ı beyân".

43 "Meddahlar", 399-400.

44 Bkz. **Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri**, 33-7, 179-233 ve 394-5.

kesinde Fahrî'ye eş olabilecek "kıt'a katında" ona benzeyen kimse yoktur. Kıssahâfıkta da ünlenen Rum Fahrî Çelebi, aynı zamanda bahçe süslemesi ve çiçek yetiştirme alanlarında da tekmiş⁴⁵.

Elbette burada sayılan Bursalı meddahlar dışında irili ufaklı daha birçok kıssahan ve meddah vardır. Ancak bulduğumuz otuzu aşkın XVIII. yüzyıl meddahi arasında Rum Fahrî Çelebi dışında, Bursalı bir meddaha rastlıyamadık. Bu konu üzerindeki çalışmalarımız sürmektedir. Yeni kaynakların taranması sonucu yeni adlara rastlayacağımız umudunu yitirmedim.

45 **Güldeste**, 191/b: "El-kıssa çeşm-i insâf ile kıt'a ve rumîleri temâşâ eden hüner-merdân-hurde bînanın malûm-ı zâmîr-i dâkikadânı olmağın bundan ez yed-i kayd târif-i kîlk-i termizâç mahall-i şînâsâ münasib görülmeyi."

KISA KAYNAKÇA

Yazmalar :

Âşık Çelebi (Pîr Mehemed), *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, (tıpkı basım), British Museum, Or. 6434, ed. M. Owens, *Tezkere of Aşık Çelebi*, London 1971; ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Halis Efendi Kit. no. 2406.

Belig, Emîrzâde İsmail (Seyyid), *Guldasta-i Riyâz-ı İrfân ve Vâfâyât-ı Danışvarân-ı Nadîrâdârân*, Millî Küt. MFA 1478; ve Âşir Ef. Kit. no. 264.

Hasan Çelebi, *Tezkire*, İstanbul Üniversitesi Kit. T. no. 3141.

Hüseyin Hezârfen, *Telhisü'l-Beyân fî Kavânî-i Âl-i Osman*, Bibliotheque National, Cabinets de Manuscrits, Fonds Turc, no. 40.

Safâî, Mustafa, *Tezkire*, İstanbul Kit. T. no. 1353.

Süleyman Faik Efendi, *Mecmûa*, İstanbul Üniversitesi Kit. T. no. 3472.

Uşşakî-zâde İbrahim Hasib (Seyyid), Uşşakî Zeyli, İstanbul Üniversitesi Kit. T. no. 6191.
—————, *Mecmûa-i Fevâid*, İstanbul Üniversitesi Kit. T. no. 6758.

Gezi Günlükleri, Yardımcı Kitaplar:

Abdullah Efendi (Yenişehirli), *Behçetü'l-Fetâvâ maan Nukûl*, İstanbul 1266.

Ainsworth, William Francis, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotaine, Chaldea and Armenia*, I-II, London 1842.

Âli, Gelibolulu, *Künhü'l-Ahbâr*, V, İstanbul 1277.

Âli, Gelibolulu, *Mevâid-ün-Nefâis fî Kavâid-il-Mecâlis*, [tıpkı basım], İstanbul, 1956.

Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, İstanbul 1974.

Allom, *Character and Costume in Turkey*, London 1845.

And, Metin, *Bizans Tiyatrosu*, Ankara 1962.

And, Metin, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, Ankara 1969.

Andreasyan, Hrand D., *Polonyalı Simeoh'un Seyahatnamesi, 1608-1619*, İstanbul 1964.

Âşıkpaşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1949.

Atâ, Tayyar-zâde Ahmet, *Tarih-i Enderûn*, I-V, İstanbul 1293.

- Chandler, Richard, *Travels in Asia Minor and Greece*, I-II, Oxford 1825.
- Çelebi-zâde Âsım (Küçük), *Çelebi-zâde tarihi*, İstanbul 1153
- Devletşah-ı Semerkandî (Emîr), *Tezkiretü's- Şuarâ*, I-II ed. N. Luqal, Ankara. 1963 ve 1967.
- Evlîyâ Çelebi, *Seyahat-nâme*, I-X, Dersâadet 1314.
- Gerçek, Selim Nüzhet, *Türk Temaşası*, İstanbul 1942.
- Gerlach, Stephan (d.âltarn), *Tagebuch....* Frankfurt/Mayn 1674.
- Giese, Friedrich, *Materialien zur kenntnis anatolischen Türkisch*, Halle/New York 1907.
- Griffiths, J., *Travels in Europe. Asia Minor and Arabia*, London 1805.
- Hafız Hızır İlyas, *Vakayi'-i Letâif-i Enderûn*, İstanbul 1276.
- Hafız Hüseyin Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmî*, I-II, İstanbul 1281-1282.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, çev.: Ş.Turan Ankara 1957.
- Jacob, Georg, *Aus den Votrâgen eines Türkischen Meddâh*, Berlin 1900.
- Jacob, Georg, *Türkische Volkslitteratur*, Berlin 1901.
- Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-Hak*, İstanbul 1280.
- Köprülü, Fuat, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1966.
- Kunoş, I., *Türkische Volksmärchen aus İstanbul*, Leiden 1905.
- Lenep, Henry J. Van, *Travels in Little-known Parts of Asia Minor*, London 1870.
- Levend, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, Ankara 1973.
- Lubenau, Reinhold, *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau*, III/1, ed. W. Sahn, Könisberg 1915.
- Mehmed Emin, *Sahne-i Meddah*, İstanbul 1300.
- Mehmet Tahir Bey (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1330-1341.
- Menzel, Theodor, *Meddah, Schattentbeater und Orta Oyunu*, Prag 1941.
- Nâimâ, Mustafa, *Ravzat-el-Hüseyin fî Hülâsât Ahbar el-Hafıkayn*, I-VI, İstanbul, 1280.
- Newton, C.T., *Travels and Discoveries in Levant*, London 1865.

XIV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Bursalı Kıssahanlar ve Meddahlar

Peçevî, İbrahim, *Tarih-i Peçevî*, I-II, İstanbul 1283.

(Porter), *Observations on the Religion, Law. Government and manners of the Turks*, I-II, London 1768.

Sadeddin Efendi (Hoca), *Tâcü't-Tevârih*, I, İstanbul 1279.

Sâlim, Mirzâ-zâde Mehmed Emin, *Tezkire-i Sâlim*, Dersaadet 1314.

Sehî Bey, *Hest Bihîşt*, İstanbul 1325.

Sevengil, Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İstanbul, 1928.

Spies, Otto, *Türkische Volkshücher*, Leipzig 1929.

Thévenot, Jean de, *The Travels of Monsieur de Thévenot in the Levant*, I-II, London 1687.

Urfî Mahmud Ağa, *Tarih-i Cevrî Çelebi*, I-II, İstanbul 1291-1292.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I-III, Ankara 1972-1973.

Wild, Johann, *Neue Reysbeschreibung eines gefangenen Christen...*, Nürnberg 1623.